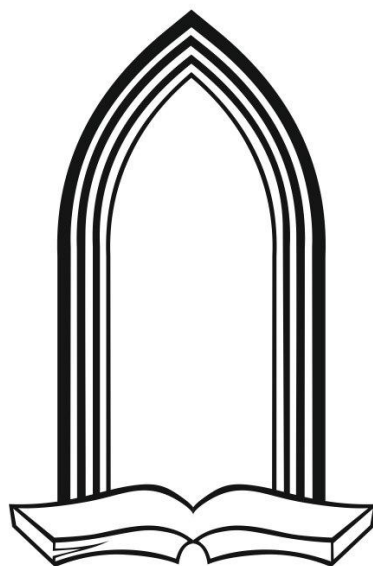


МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

Факультет історії, політології і міжнародних відносин
кафедра всесвітньої історії
Центр медієвістичних студій

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ
В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ»

Для студентів стаціонарного і заочного відділень
історичних факультетів
спеціальності 032 історія та археологія (історія)
(лекційні, практичні заняття та самостійна робота)



Івано-Франківськ
2017

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

Факультет історії, політології і міжнародних відносин
кафедра всесвітньої історії
Центр медієвістичних студій

Волощук Мирослав Михайлович

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ
В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ»

(лекційні, практичні заняття та самостійна робота)

Івано-Франківськ
2017

Упорядник:

М. М. Волощук, доктор історичних наук, професор

Рецензенти:

Л. В. Войтович, доктор історичних наук, професор (Львів)

А. Є. Стасюк, кандидат історичних наук (Галич – Івано-Франківськ)

Навчальна дисципліна під назвою *«Джерела до вивчення української історії в країнах Центрально-Східної Європи»* покликана ознайомити студентів історичних факультетів стаціонарного і заочного відділень, які навчаються за спеціальністю 032 історія та археологія (історія) із обсягом джерел до вітчизняної історії, головню, середньовічного та ранньомодерного періодів, котрі зберігаються у архівних, бібліотечних, музейних та приватних фондах Угорщини, Польщі, Чехії, Словаччини, Румунії, Німеччини тощо. Навчальна дисципліна сформована на основі особистого досвіду роботи викладача та вчених-колег. Студенти – автори магістерських досліджень та, потенційно, аспіранти отримають повний обсяг знань та практичних навиків до теми: оформлення архівної заявки, приїзду і роботи в ньому, аспектів фото і відео-фіксації отриманих на руки джерел, специфіки опрацювання рукописів тощо

*Рекомендовано до друку
вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника»
від 7 вересня 2017 року, протокол № 1.*

© М. М. Волощук
© ДВНЗ «Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника»
© Центр медієвістичних студій

Вступні уваги

Потреба пошуку і введення в наукових обіг нових до невідомих історичних джерел – серед найважливіших завдань історичної науки. Не таємниця, що велетенський обсяг джерел до української історії упродовж століть вивозився за межі нашої країни, де й зберігається попри військові завірюхи досі. Постійна робота упорядника методичних рекомендацій, починаючи з 2001 р. в державних та церковних архівах, бібліотечних рукописних фондах, музеях Австрії, Німеччини, Польщі, Румунії Словаччини, Угорщини, Франції, Чехії та інших країн переконали у доцільності підготовки окремої навчальної дисципліни «Джерела до вивчення української історії в країнах Центрально-Східної Європи», покликаної підготувати молодого фахівця до такого роду подальшого пошуку, а також привернути ширші кола громадськості до проблеми реституції втрачених колись писемних пам'яток. Навчальна дисципліна ознайомить студента із найбільшими осередками зберігання джерел, методиці роботи з ними та введення до наукового обігу. Молода людина отримає необхідний інструментарій у сфері логістики, менеджменту студій, маркетингу їхнього подальшого застосування на практиці. При цьому вагомим складником є базова інформація про вітчизняні та зарубіжні цільові грантові і стипендіальні програми, покликані полегшити завдання пошуковця.

Мета та цілі курсу опираються на освітню програму 032 історія та археологія (історія), програмові вимоги, що включають перелік найосновніших тем, які обговорюватимуться на лекціях, готуватимуться студентами на практичних, або ж виконуватимуться як самостійна робота. Однак під час навчання тематика модуля може змінюватися залежно від напряму розвитку викладання предмету. Усестороннє опрацювання запропонованих тем має надати студентові не лише широку базу знань із окресленого предмета, а й закріпити відповідні практичні навички.

Результати навчання (компетентності):

1. Логістика історичного дослідження

Студент повинен чітко скласти план дій, що передбачатиме встановлення необхідності відвідання того чи іншого архіву (бібліотеки, музею тощо), доточного виявлення знаходження там необхідних для нього джерел, вірного оформлення заявки на роботу з ними, передбачення особистого захисту від евентуально шкідливого впливу джерела на організм читача (рукавички, маска тощо), навик фото фіксації, використання додаткових засобів як от ультрафіолет, портативний сканер, сучасний комп'ютерних систем зчитування інформації тощо.

2. Робота з першоджерелом №1

Студент, отримавши на руки оригінал джерела, має вміти визначити його різновид, встановити датування за допомогою інструментарію спеціальних історичних дисциплін (далі – СІД), визначити мову, стиль і шрифт написання, кодикологічні особливості укладення, ймовірне чи реальне авторство, мету написання та ін. Прикінцевим варіантом підготовки є розгорнутий конспект та усний виступ. Вітається мультимедійна презентація.

Робота з першоджерелом №2

Студент отримує фрагмент латиномовного документа або ж джерела на староболгарській (церковнослов'янській), верхньо- або нижньонімецькому діалекті, ставропольській (чи будь-які іншій, на власний розсуд давній і маловживаній у ХХІ ст. мові) доби Середньовіччя (оригінал або вже відчитана його версія – у випадку тексту на латині) задля типологізації, встановлення авторства та часу написання, вичленення незнайомої термінології (власні назви – імені, предикати, прізвиська осіб, географічні локоніми й хороніми, спеціальні поняття – уряди, адміністративну номенклатуру, етноніми тощо) та її пояснення, а також коментаря отриманого фрагмента джерела. Весь комплекс завдань формуватиме у нього необхідні для подальших студій компетентності.

3. Робота з першоджерелом №3

Йдеться про роботу із печатками, як одним із обов'язкових супровідних предметів головно актового матеріалу. Студент має визначити матеріал виготовлення печатки, класифікувати її за різновидами та становим походженням власника, атрибутувати автора, класифікувати форму кріплення та аспекти виготовлення печатки, вміти відрізнити оригінал від фальсифікату.

4. Археологічний артефакт

У цьому випадку студент має справу із живим світком матеріальної минувшини – окремим археологічним артефактом, що часом також є одиницею архівного зберігання. За допомогою інструментарію СІД та даних археології він має навчитися атрибутувати цей предмет дослідження, датувати, пов'язати із чітким колом осіб та пояснити його використання, зіставити і порівняти з іншими типологічно схожими артефактами, вміти встановити його вартість. У випадку наявності напису – спробувати його відчитати і за необхідності перекласти.

5. **Архівна бібліографія**

З метою вироблення навичку проведення наукових студій студент повинен навчитися грамотно складати бібліографічний опис архівних справ та одиниць користування на різну тематику. З цією метою пропонується компонування в окремому конспекті списку джерел кількістю до 50 позицій з довільно обраної студентом теми.

6. **Розробка маршруту відвідання та роботи у одразу кількох архівах**

Збір та обробка даних про перелік архівних установ за кордоном тієї чи іншої держави мають допомогти студентові скласти грамотну мапу їх покрокового відвідання, чітко прописати логістику, критерії і послідовність візитів, кошторис витрат на поїздку, копіювання чи інші архівні послуги.

7. **Термінологічний диктант**

Під час практичного заняття студент отримує комплекс термінів з навчального предмету, які має вміти розлого пояснити та застосувати, чітко пов'язати з конкретними випадками власних евентуальних студій тощо.

Критерії поточного оцінювання.

«5» балів – знання студентів відмінні.

Задля цього слід глибоко, ґрунтовно в деталях володіти теоретичними і практичними знаннями, використовуючи необхідний для роботи в архівних і бібліотечних установах збереження документів інструментарій. В усній, чи письмовій формі студент не повинен допускатися помилок, у випадку потреби, чітко і ясно давати відповіді на запитання викладача, вміти порівняти, зіставити різні за походженням джерельні тексти, дати їм вичерпний аналіз та коментар. Втім студент може допускати незначні неточності у авторстві чи атрибутуванні предметних частин змісту або ж не знати окремих незначних аспектів перекладу і т. д.

«4» бали – знання студентів добрі.

Щоб отримати такий бал, слід мати гарні теоретичні і практичні знання, однак можна не оперувати бездоганними знаннями в атрибутуванні текстів джерела. Однак фактологічний матеріал відчитаного фрагмента має бути засвоєний на високому рівні.

«3» бали – знання студентів задовільні.

За таких умов студент не володіє основними навичками предмету студій, допускає серйозні неточності у теоретичному матеріалі, однак все ж вміє застосовувати авторський інструментарій на поверхневому рівні.

«2» бали – знання студентів незадовільні із дозволом повторного складання предмету.

Вказані бали отримують за незнання навіть основного обсягу навантаження з навчальної дисципліни. Студенти, які отримують такий бал, володіють найбільш загальними знаннями з теми, що вивчається. Вони допускають грубі помилки, даючи аналіз джерелу, що вивчається, не орієнтуються у хронології і не оперують термінологічним словником.

«1» бал – знання студентів незадовільні із обов'язковим повторним слуханням курсу.

Вище наведений бал свідчить про повне і цілковите незасвоєння навчальної дисципліни *«Джерела до вивчення української історії в країнах Центрально-Східної Європи»*.

Програмові вимоги

1. Вступ. Предмет курсу, напрями архівних студій. Евристика.
2. Медієвістичні студії в Україні на початку ХХІ ст.
3. Аспекти пошукової роботи. Інструментарій методів. Сучасні технічні засоби.
4. Походження і структура джерел, що вивчаються. Наративи. Акти. Матеріали юриспруденції.
5. Джерела до української історії в Польщі.
6. Головний архів давніх актів у Варшаві.
7. Рукописні фонди Національної бібліотеки у Варшаві.
8. Національний архів у Кракові. Вавельське відділення.
9. Національний архів у Вроцлаві. *Ossolineum*. Національний заклад імені Оссолінських.
10. Національний архів у Познані.
11. Національний архів у Перемишлі.
12. Недержавні архіви Польщі. Монастирські та церковні осередки збереження джерел.
13. Джерела до української історії в Угорщині.
14. Угорський національний архів Будапешта.
15. Угорська національна бібліотека імені Іштвана Сеченї в Будапешті.
16. Університетська бібліотека Дебрецена.
17. Літні школи угорської мови та можливості архівних студій в Угорщині.
18. Джерела до української історії в Чехії.
19. Національний архів Чеської Республіки у Празі.
20. Моравський земський архів у Брно.
21. Державні архіви Оломоуца, Опави та Пльзня.
22. Джерела до української історії в Словаччині.
23. Словацький національний архів у Братиславі.
24. Локальні архіви малих містечок. Досвід Левочі, Бардейова, Пряшева.
25. Джерела до української історії в Росії та проблеми роботи з ними.
26. Російський державний архів давніх актів.
27. Рукописні фонди Бібліотеки Академії наук Санкт-Петербурга.
28. Рукописні колекції Російської державної бібліотеки імені Володимира Ілліча Ульянова (Леніна).
29. Таємні архіви Росії. Церковний аспект.
30. Джерела до української історії в Румунії. Бібліотека Академії наук Румунії Бухареста.
31. Джерела до української історії в країнах Західної Європи. Загальний огляд.
32. Таємний державний архів Пруської культурної спадщини в Берліні.
33. Державна бібліотека міста Берліна.
34. Слов'янські рукописи та стародруки Гайдельберга, Мюнхена, Магдебурга, Тюбінгена.
35. Джерела до української історії в Австрії. Відень.
36. Кириличні пам'ятки архівних фондів Швейцарії.
37. Пам'ятки кириличної літератури британських та ірландських колекцій.
38. Польська бібліотека в Парижі крізь призму вивчення української історії.
39. Евристичні специфікації архівних студій. Лінгвістика. Міждисциплінарний підхід.
40. Центр медієвістичних студій в Івано-Франківську.

ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1: Медієвістичні та ранньомодерні студії в Україні на рубежі XX–XXI ст. (3 год.)

План.

1. Традиції вивчення історії Середніх віків та Ранньомодерного часу в Україні XIX – на початку XXI ст.
2. Сучасні методологічні вподобання. Як досліджувати історію у XXI ст. і чому вона потрібна?
3. Вітчизняні наукові школи та їхні представники.
4. Українські вчені за кордоном на початку XXI ст.
5. Перспективи архівних пошуків у країнах Європи.

Тема есе: «Медієвістичні студії на Прикарпатті другої половини XIX – початку XX ст.».

Література:

1. Зашкільняк Л. Введення в методологію історії. Львів, 1996.
2. Зашкільняк Л. Виклики XXI століття й сучасна українська історіографія // Україна – Європа – світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія : історія, міжнародні відносини. 2014. Вип. 14. С. 283–292.
3. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів, 1999.
4. Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія: Посібник для студентів історичних спеціальностей університетів. Львів, 2007
5. Козловський С. Медієвістика у Львівському університеті (1784–1914) : Автореферат дис... кандидата історичних наук: 07.00.02 – всесвітня історія. Львів, 2012.
6. Лиман С. И. Идеи в латах: Запад или Восток? Средневековье в оценках медиевистов Украины (1804 – первая половина 1880-х гг.). Харьков, 2009.
7. Лиман С. І. Історичні погляди медієвістів України в кінці XIX – на початку XX ст. // Науковий вісник Харківського державного педагогічного університету : збірник наукових праць. Серія : Історичні науки. 1999. Вип. 2. С. 29–36.
8. Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми / за ред. Л. Зашкільняка. Львів, 2004.
9. Юрейко П. Медієвістичні студії у Львівському університеті в міжвоєнний період (1919–1939): Автореферат дис. ... кандидата історичних наук: 07.00.02 – всесвітня історія. Львів, 2012.
10. Яковенко Н. Вступ до історії. Київ, 2007.

Тема 2: Спеціальні історичні дисципліни (СІД) на службі архівних студій. Частина 1 (3 год.)

План.

1. Чому СІД – це важливий інструментарій при роботі з джерелом?
2. Герменевтика.
3. Евристика.
4. Палеографія.
5. Епіграфіка.

Тема есе: «Кодикологічний аналіз джерела» (за довільно обраним взірцем).

Література:

1. Бетти Э. Герменевтика как общая методология наук о духе. Москва, 2011.
2. Волощук М. М. Русько-угорські відносини IX–XIII ст.: джерела до вивчення // Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 2001. № 7. С. 143–149.
3. Люблинская А. Д. Источниковедение истории средних веков. Ленинград, 1955.
4. Рождественская Т. Древнерусская эпиграфика. Санкт-Петербург, 1991.
5. Samsonowicz H. Pismo i mowa // Dziedzictwo średniowiecza. Mity i rzeczywistość. Wrocław, 2009. S. 173–202.
6. Semkowicz W. Łacińska paleografia. Kraków, 2011.
7. Szymański J. Pismo łacińskie i jego rola w kulturze. Wrocław, 1975.

Тема 3: Спеціальні історичні дисципліни (СІД) на службі архівних студій. Частина 2 (3 год.)

План.

1. Текстологія.
2. Хронологія.
3. Каліграфія.
4. Нумізмати́ка.
5. Боністика.

Тема есе: «Дипломатика: предмет вивчення та перспективи застосування».

Література:

1. Данилевский И. Историческая текстология: учебное пособие. Москва, 2018.
2. Ермолаев И. П. Историческая хронология. Казань, 1980.
3. Клеминсон Р. Каллиграфия. Рукописные шрифты Запада и Востока. Москва, 2008.
4. Котляр М. Галицька Русь у другій половині XIV – першій чверті XV ст. Історико-нумізмати́чне дослідження. Київ, 1968.
5. Леонтьева Г., Шорин П., Кобрин В. Вспомогательные исторические дисциплины: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. Г. А. Леонтьевой. Москва, 2003.
6. Пивоваров Сергій. Нумізмати́чні пам'ятки Буковини (античний та середньовічний час). Чернівці, 2002.
7. Щёлоков А. А. Увлекательная бонистика. Факты, легенды, открытия в мире банкнот. Москва, 2007.

Тема 4: Практикум № 1: оформлення і подання заявки на дослідницький грант (стипендію) (3 год.)

План.

1. Особливості пошуку дослідницьких програм: український досвід.
2. Критерії оформлення подання: логістика, хронологія студій, результати.
3. Зміст проекту та його пріоритети.
4. Європейські грантові і стипендіальні програми: студентська вибірка.

Література:

1. <https://www.visegradfund.org/>
2. <https://www.studium.uw.edu.pl/>
3. <https://www.saia.sk/>
4. <https://www.gsta.spk-berlin.de/>
5. <http://muzhp.pl/pl/>
6. <http://www.fmsf.fr/>

Тема 5: Практикум № 2: робота в архівній установі (3 год.)

План.

1. Архів – як осередок наукової роботи.
2. Порядок пошуку одиниці зберігання.
3. Оформлення архівного замовлення.
4. Специфіка роботи з джерелом. Різновиди копіювання.

Література:

1. Архівознавство: історія, сучасний стан і перспективи. Ч. 1–2. Київ, 1997.
2. Архівознавство: Підручник для студентів іст. ф-тів вищ. навч. закладів України / За заг. ред. Я. С. Калакури та І. Б. Матяш. Київ, 2002.
3. Нариси історії архівної справи в Україні / За заг. ред. І. Б. Матяш та К. І. Климової. Київ, 2002.
4. Voloshchuk M. Archívna práca na Ukrajině (história, štruktúra inštitúcií, pracovné podmienky): vybrané aspekty // Fórum archivárov. 2017. R. XXVI. Č. 2. S. 27–30.
5. <https://agad.gov.pl/>

6. <http://mnl.gov.hu/>
7. <http://www.bibliotheque-polonaise-paris-shlp.fr/>
8. <https://www.gsta.spk-berlin.de/>
9. <http://monasterium.net:8181/mom/home>

Тема 6: Академічна доброчесність на службі історичної науки XXI ст. (3 год.)

План.

1. Чому наукова етика та доброчесність важливі складові дослідницького процесу?
2. Плагіат та його різновиди.
3. Що таке компілювання та як його уникнути?
4. Авторське право та європейський досвід його вжитку.
5. Академічна доброчесність у сучасному глобальному світі.

Тема есе: «Європейський досвід боротьба із академічною не доброчесністю на початку XXI ст.».

Література:

1. Дозорцев В. А. Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи кодификации. Сборник статей. Москва, 2005.
2. Етичний кодекс ученого України. URL: <https://www.znu.edu.ua/etychnyj-kodex-uchenogo-Ukrainy.pdf>
3. Калятин В. О. Интеллектуальная собственность (Исключительные права). Учебник для вузов. Москва, 2000.
4. Маккейн Д., Павела Г. Принципова боротьба за академічну доброчесність — думка професорів Центру академічної доброчесності. URL: <http://www.saiup.org.ua/resursy/pryntsyrova-borotba-za-akademichnu-dobrochesnist-dumka-profesoriv-tsentru-akademichnoyi-dobrochesnosti/>
5. Моргунова Е. А. Авторское право: учебное пособие / Е. А. Моргунова; отв. ред. В. П. Мозолин. Москва, 2008.
6. Стадний Є. Деякі рекомендації щодо впровадження етичних кодексів в українських вищих навчальних закладах. URL: <http://www.saiup.org.ua/resursy/rekomendatsiyi-shhodo-vprovadzheniya-etychnyh-kodeksiv-v-ukrayinskyh-vyshhyh-navchalnyh-zakladah/>
7. Colloquia Russica / [за ред. В. Нагірного і М. Волощука]. Івано-Франківськ ; Краків, 2018. Series II. Vol. 4 : Середньовічна Русь: проблеми термінології.

Перелік основних понять і термінів

Архівна установа	Колекція документів	Скрипторій
Палеографія	Епіграфіка	Графіті
Кодикологія	Текстологія	Сфрагістика
Боністика	Нумізмати́ка	Архівна справа
Архівний фонд	Герменевтика	Евристика
Каліграфія	Хронологія	Курсивне письмо
Унціал	Маюскул	Мінускул
Готичне письмо	Курсивне письмо	Устав та півустав
Скоропис	Філігрань	Редакція джерела
Копія джерела	Плагіат	Компіляція
Конволют	Палімпсест	Цера
Пергамен	Кодекс	Формула
Інскрипція	Дипломатика	Інскрипт
Індукція	Дедукція	Етимологія
Рубрика	Мініатюра	Ілюмінація
Рукопис	Манускрипт	Фоліант
Раритет	Інкунабула	Автограф
Геральдика	Компендіум	Монограма
Емблематика	Векселологія	Логотип
Графологія	Протограф	Список
Академічна доброчесність	Інтелектуальне право	Авторське право

Завдання для контролю

Білет №1

1. Окресліть предмет студій нумізматики
2. Поясніть термін «скрипторій»
3. Складіть план дослідницької роботи в архівах Польщі.

Білет №2

1. Що таке боністика і чим вона займається?
2. Приведіть приклад академічної не доброчесності в архівній справі.
3. Складіть план дослідницької роботи в архівах Німеччини.

Білет №3

1. Чим відрізняється палеографія від епіграфіки?
2. Опишіть кілька стилів середньовічного письма та поясніть різницю між ними.
3. Складіть план дослідницької роботи в архівах Словаччини.

Білет №4

1. Як допомагає в роботі з джерелом текстологія?
2. Поясніть термін «філігрань».
3. Складіть план дослідницької роботи в архівах Угорщини.

Білет №5

1. Що таке герменевтика та що вона вивчає?
2. Поясніть різницю між біографістикою і просопографією.
3. Складіть план дослідницької роботи в архівах Росії.

Білет №6

1. Поясніть напрями розвитку сучасної української медієвістики.
2. Поясніть термін «палімпсест».
3. Складіть план дослідницької роботи в архівах України.

Білет №7

1. Окресліть здобутки вітчизняної медієвістики XIX – початку XX ст.
2. Окресліть специфікації датування історичного джерела.
3. Складіть план дослідницької роботи в архівах Чехії.

Білет №8

1. Окресліть напрями розвитку української медієвістики в XX ст.
2. Окресліть специфікації вживання сфрагістики при атрибутуванні та датуванні історичного джерела.
3. Складіть коротке грантове подання на проведення архівних досліджень (у довільно обраній країні).

Білет №9

1. Назвіть перспективи розвитку сучасної світової медієвістики.
2. Що таке «дипломатика» та як її предмет студій допомагає в історичних дослідженнях?
3. Складіть послідовний план дослідницької роботи в архівній установі.

Білет № 10

1. Назвіть приклади кодикологічних студій та поясніть їхню цінність.
2. Поясніть термін «графіті».
3. Складіть послідовний план обрання наукової теми та доведення її вивчення до логічного завершення.

Волощук Мирослав Михайлович

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ
В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ»**

(лекційні, практичні заняття та самостійна робота)

